

1966 C 16

## İSTANBUL'DAKİ VAKIF KÜTÜPHANELER VE SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ (1)

Nimet BAYRAKTAR

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi  
Müdür Yardımcısı

Ecdadımızın bize bıraktığı sosyal, dinî ve kültürel müesseselerin içinde kütüphanelerin de önemli bir yeri vardır.

Yurdumuzun çeşitli şehirlerinde rastladığımız bu tarihî kütüphanelerin çoğu İstanbul'da bulunmaktadır.

Bir kısmı özel kütüphane binalarında, diğerleri de cami, mescid, medrese ve türbe gibi müesseselerin okuma odalarında veya kitap depolarında kurulmuş olan bu vakıf kütüphaneleri genel olarak incelediğimiz zaman başta Padişahlar, Sultanlar, Şehzadeler, Sadrazamlar, Şeyhülislamlar, Kazaskerler ve Babüssade Ağaları olmak üzere çeşitli şahıslar tarafından kurulmuş olduklarını görmekteyiz.

Fatih Sultan Mehmed, III. Ahmed, I. Mahmud ve I. Abdülhamid'in kurdukları kütüphaneler en önemli padişah kütüphaneleridir. Bunlardan I. Mahmud en çok kütüphane kurmuş bir padişah olarak önde gelmektedir. Fatih, Ayasofya, Süleymaniye ve Galatasaray Kütüphaneleri I. Mahmud devrinde kurulmuş olan çok değerli kütüphanelerdir.

Kütüphane kurmuş olan sadrazamlardan da Fatih'in sadrazamı Mahmud Paşa, Kanunî'nin Sadrazamı Rüstem Paşa ve daha sonraki devirlerde Amcazade Hüseyin Paşa, Şehid Ali Paşa, Damat İbrahim Paşa ve Ragıp Paşa'yı sayabiliriz.

Bu vakıf kütüphanelerin en küçük ihtiyaçları düşünülerek hazırlanmış olan vakfiyelerinde kütüphanelerin açık bulundurulacağı gün ve saatler, kütüphane ile kitapların bakımı, onarımı ve bu işlere bakacak olan hafız-ı kütüb, mücellid, dülger ve suyalcu'ların görev ve ücret durumları ile vakfedilen kitapların listeleri, bunlardan faydalanma şekil ve şartları ayrı ayrı gösterilmiştir.

Bundan başka bazı kitaplar üzerinde rastladığımız ve «vakıf şartı» olarak isimlendirebildiğimiz kayıtlar da kütüphanecilik tarihimiz yönün-

den çok önemlidir. Bunlardan Kemankes Emir Hoca Kütüphanesindeki kitaplarda bulunan vakıf şartı güzel bir örnektir ve o devirde de kitabın iâre edildiğini göstermektedir.

Bu vakıf şartı şöyledir:

«Bu hakir-ü fakir-ü pür-taksir Es-Seyyid El-Hac Abdülkadir el-maruf bi-Emir Hoca Kemankes el-Üsküdarî, bu kitab-ı müstetabı mülküm-den ihrac edüp Üsküdar'da vaki Valide-i Atik Cami-i şerifine şol şart ile vakf eyledim ki, talebe-i ulumdan her kime iktiza ederse rehn-i kavî ve yahud kefil-i melî ile verilüb, tâ kıraatı tamam olunca hıfz edüp nişan için kâğıdın bükmeye ve cildin sökmeye ve usak eline vermeye ve tebdil ve tagyir etmeye, eğer şartlardan birinin hilâfı zuhur ederse tazmin oluna. Femen beddelehu ba'de mâ semi'ahû fe-innemâ ismuhû alê'ilezine yubeddilühû nizâmı kerimî fehvâsınca ism olmayalar.»

Esas konumuz olan Yazma Eserler Merkezi Süleymaniye Kütüphanesine gelince: Bu kütüphane ilk defa Süleymaniye Camii içinde sağ tarafta parmaklıklarla ayrılmış bir bölümde Sultan I. Mahmud zamanında 1751 yılında kurulmuştur.

İlk, orta ve yüksek öğrenim müesseselerini de içine alan bu muazam Süleymaniye Külliyesinin Kanunî devrinde kurulmuş bir kütüphane-sinin bulunmaması büyük bir eksiklik olarak söylenebilir. Ancak, külli-yenin vakfiyesindeki bir kayıttan o devirde kütüphane kurulmamış olmakla beraber bu hususun düşünülerek kitap temin edildiği takdirde kütüphaneye hafız-ı kütüb ve kâtib-i kütüb tayini ve vazifelerinin tes-bitinin Sadrazama bırakıldığı öğrenilmektedir.

Süleymaniye Kütüphanesinin bugünkü yerinde yani Süleymaniye Külliyesinin Evvel ve Sani medreselerinde genel bir kütüphane olarak kuruluşu 1918 yılında olmuştur ve ilk olarak bu tarihten dört yıl kadar önce Sultan Selim'deki Medresetü'l Mühassisin'de toplanan (15) vakıf kütüphane buraya getirilmiştir.

3. Mart. 1340 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun çıkışı Millî Eğitim tarihimiz bakımından önemli bir dönüm noktası sayılabilir. Bu kanunla daha önce Evkaf nezaretine bağlı olan mektep ve medreseler yanında kütüphaneler de Maarif Vekâletine bağlanmıştır.

Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına dair kanun ile de burarlarda bulunan kitapların kütüphanelere devrinin kararlaştırılması kütüphaneler tarihinde yeni bir devrin başlangıcı olmuştur.

Bu tarihten sonra çeşitli cami, medrese, tekke ve türbelerde bulunan vakıf koleksiyonlar kendilerine en yakın olan müstakil ve kullanılabile-

cek durumdaki kütüphane binalarına taşınmıştır. Meselâ Eyüp ve civarındaki kütüphaneler Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphanesinde, Üsküdar ve civarındaki kütüphaneler de Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde toplanmıştır.

Bu arada bir çok kütüphane de Süleymaniye Kütüphanesine getirilmiştir. Ancak, daha sonraları Süleymaniye Kütüphanesinin Yazma Eserler Merkezi haline gelmesiyle diğer kütüphanelerdeki esas koleksiyonlar yerlerinde kalmak şartıyla sonradan katılan koleksiyonlar da bu kütüphaneye nakledilmiş ve bugün burada toplanan vakıf kütüphanelerin sayısı (85)'e yükselmiştir. Bunlar şimdi kurucularının adı altında ayrı koleksiyonlar halindedirler.

Son yıllarda kütüphanede yapılan bir çalışma da vakıf koleksiyonlar dışındaki kitaplar üzerinde olmuştur. Kütüphanelerimize satın alma veya bağış yoluyla giren eski harfli yazma ve basma eserler her kütüphanede ayrı bir bölüm teşkil ediyordu. Bunlar Süleymaniye Kütüphanesinde Osmanlıcalar ve Matbu Eserler, Üsküdar'da Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde «Asar-ı Cedide», Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphanesinde «Osmanlıcalar ve Arapçalar», Fatih Camii Kütüphanesinde «Teberrular» gibi adlar altında toplanmıştı. Bahsedilen bu kütüphanelerdeki bazı koleksiyonlarla birlikte bunların da Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmesinden sonra burada vakıf koleksiyonlar dışında hemen hemen aynı kitapları içine alan birkaç bölüm bir araya gelmiş oldu. Yapılan çalışma sonunda mükerrerleri Ankara Kitap İkmâl Deposuna gönderildi ve kalanlar üç yeni bölüm olarak toplandı. Bunlar «Yazma Bağışlar», «Basma Bağışlar» ve «Yabancı Diller» bölümleridir.

Süleymaniye Kütüphanesi Türkçe, Arapça ve Farsça olarak (50,000) cild içinde (70.000)'i aşan yazma eseriyle şarkiyat konusunda dünyanın en büyük ve en önemli kütüphanelerinden biri olarak tanınmıştır. Ayrıca (40.000) kadar da eski harfli basma eser vardır.

Tasnifi ve katalog fişlerinin yapılması sona eren bu eserlerin basılmak üzere bir katalogunun hazırlanmasına da başlanmıştır.

Kütüphanenin 1950 yılında kurulmuş olan «Mikrofilm ve Fotokopi Servisi»nde iki yönden önemli olan bir çalışma yapılmaktadır. Bunlardan biri kütüphane arşivi için alınan mikrofilmlerin, diğeri yerli ve yabancı şahıs ve müesseseler için alınan mikrofilmlerin hazırlanmasıdır.

Türkiye Kütüphanelerindeki tek ve nadir nüshalar, müellif hattı eserler, eski nüshalar başta olmak üzere önemli eserlerin mikrofilmleri alınarak arşive konulmakta ve bunların bir kısmının da fotokopileri hazırlanmaktadır. Diğer taraftan şahıs ve müesseselerce istenen mikrofilm

ve fotokopiler de hazırlanarak kendilerine verilmektedir. Bu istekler bildirildiği gibi Türkiye'deki iki mikrofilm merkezince yerine getirilir.

Bu merkezler:

- 1 — İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi
- 2 — Ankara'da Millî Kütüphanedir.

İstanbul, Trakya, Marmara ve Ege bölgesindeki vilâyetlerde bulunan yazmalar için Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğüne, diğer vilâyetlerdeki kütüphanelerde bulunan yazmalar için de Millî Kütüphane Genel Müdürlüğüne yazılı olarak müracaat olunur.

Okuyucular tarafından dış kütüphanelerden incelenmek veya mikrofilmli alınmak üzere istenen eserler Süleymaniye Kütüphanesine iâre edilir ve işi bittiğinde kütüphanesine gönderilir. Bu arada kütüphaneye gelmiş olan bu eserler incelenir ve gerekli görülenlerin mikrofilmli alınır ve böylece de bu eser tekrar istendiğinde yeniden iâresine ihtiyaç kalmadan okuyucunun isteği karşılanır.

Arşiv için hazırlanan mikrofilmler ayrı kutularda ve özel dolaplarda saklanır, yapılan fişlerine arşiv numaraları da kaydedilir.

Süleymaniye Kütüphanesi Türkiye kütüphanelerinde mevcut yazma eserler hakkında ilmi ve bibliyografik bilgi edinmek isteyenler için istihbarat merkezi vazifesini de görür.

Kütüphanenin 1962 yılında kurulmuş olan Pataloji ve Cild Servisinde ise tamire muhtaç kitaplar büyük bir dikkat ve titizlikle onarılmakta ve devrine uygun olarak klâsik tarzda cildlenmektedir.

Onarılmak üzere seçilen kitaplar varaklarının noksan olup olmadığı kontrol edildikten ve yaprakları numaralandıktan sonra servise teslim edilir. Burada ilk iş olarak kitaplar gazlama odasında dezenfekte edilir ve havalandırılır, sonra cildleri itina ile sökülür. Kapaklar cild bölümüne verilir ve dağılan varaklar pataloji bölümünde tek tek ele alınarak onarılır.

Forma haline getirilen ve onarımı sona eren kitaplar cild bölümünde dikilip şirazesi örüldükten sonra kapakları geçirilerek tamamlanır. Cild kapaklarında mümkün olduğu kadar esas kapağın kullanılmasına çalışılır veya aslına ve devrine uygun olarak yeni bir cild yapılır.

Süleymaniye Kütüphanesinde zaman zaman yazma eser sergileri de düzenlenmektedir. Çeşitli yıldönümleri, kongre ve toplantılar dolayısıyla hazırlanan bu sergiler kütüphaneyi ve eserleri tanıtmak yönünden fayda-

lı olduğu gibi, biz kütüphaneciler için de araştırmacı ve öğretici nitelikte olmaktadır.

1957 yılından bu yana 15 yazma eser sergisi düzenlenmiştir ki bunların en önemlileri:

Kâtip Çelebi, Mevlâna ve Serahsî'nin ölüm yıldönümlerinde, İstanbul'un 511. fetih yıldönümü, Kars'ın 900. yıldönümünde (Kars'ta) düzenlenen sergiler ile Milletlerarası Kadınlar Konseyi 16. Genel Kurul Kongresi, CEMTO Kütüphanecilik Semineri, UNESCO toplantısı dolayısıyla düzenlenen sergilerdir.

En son sergimiz de 7 - 21 Eylül 1966 tarihleri arasında Kanunî Sultan Süleyman'ın 400. ölüm yıldönümü dolayısıyla düzenlenmiştir. Sergide başta Kanunî minyatürleri, elyazısı, mühürü, tuğrası, divanları ve kendisine takdim olunan eserler olmak üzere Kanunî çağını anlatan tarihler ve devrinin cild, tezhib, yazı, minyatür bakımından değerli örnekleri yer almıştır.